स्व. इतिहास शिरोमणि बाबुराम आचार्य

नेवाः,

नेवाः भाय्

व

संस्कृति

साहित्यया मूलुखा

नेवाः, नेवाः भाय् व संस्कृति

स्व० इतिहास शिरोमणि बाबुराम आचार्य

१. नेपाः, नेवाः व नेवाः भाय्   २. नेपाःया प्राचीन मूल संस्कृति

अनुबादक

स्वयम्भुलाल श्रेष्ठ

पिकाक

साहित्यया मूलुखा
बखुंबाहाः, शहीदशुक्रमार्ग, यल

न्हापां- ५००   ने० सं० १०९९

मू— नितका

साभार- सितु पत्रिका १. दँ ६ ल्याः ३२, २. दँ ९ ल्याः ४९

थ कू- रत्न प्रिन्टिङ्ग प्रेस
इखाछें, यल, फो० नं० २१८७५

मधासें मगागु छ्‌त्वाःचा खँ

नेपालभाषा – इतिहासया ज्वलंकथं स्व. इतिहास शिरोमणि बाबुराम आचार्यया निपु लेख मुना " नेवाः, नेवाः भाय् व संस्कृति " नामं थ्व सफू पिथना च्वना । थुकिया अनुवादक भाषाजवा भाजु स्वयम्भुलाल श्रेष्ठ खः ।

थ्व निपु लेख –१. नेपाः, नेवाः व नेवाः भाय् २. नेपाःया प्राचीन मूल संस्कृति –यको दँ न्हापा सांस्कृतिक संघया पत्रिकाय् पिदंगु खः । लिपा ह्राकनं " नेपाः, नेवाः व नेवाः भाय् " छ्‌पु लेख "नवकुञ्ज" पत्रिका वर्ष ५ अंक १ स पिदंगु जुल ।

थ्व निपु लेख–नेपालभाषाया र्निति जक मखु, नेपाःया इतिहास निर्माणया र्निति न उलि हे महत्वपूर्ण जू । उकि हे अनुवाद जुया "सितु" पत्रिकाय् पिदंगु जुइ - १. नेपाः , नेवाः व नेवाःभाय् - दँ ६ ल्याः ३२.

२. नेपाःया प्राचीन मूल संस्कृति - दँ ८ ल्याः ४६.

थथे महत्वपूर्ण लेख जुया हे निपु जक जुसां मुना सफूया रुपय् पिथनेगु ज्या जूगु खः । थुकिं -

१. नेपालभाषा कया क्याम्पसय् च्वनाच्वंपिं पासापिन्त यक्व ग्वहालि जुइ ।
२. जाति भाषाया ममता दुपिं सकसिनं च्वने बहजू व, प्रेरणा लुइ ।
३. इतिहास निर्माण याइपिं विद्वतवर्गया र्निति छ्‌गू ज्वलं जुइ ।

अस्तु

बखुंबाहाः, शहीदशुक्रमार्ग, यल
नेपाल सम्बत १०९९ गुँ ला ३०

छत्रबहादुर कायस्थ
अध्यक्ष
साहित्यया मूलुखा

नेपा:, नेवा: व नेवा: भाय्

१. नेपाल व नेवार शब्दया व्युत्पत्ति

थनि प्यसःदँ [प्यंगू शताब्दी] न्ह्योया छम्ह कवि नेपाल शब्दया व्युत्पत्ति यायेत 'ने' नांया मुनिया कल्पना याना नेनं पालन यागु देश जूगुलि नेपाल[1] धैगु नां जूगु ख: धका ध्वनिपित भंग: लायेत संगु ख: । वयकलं थःगु सुबिधाया निंतिं मेथाय् नेया थासय् 'नेमि' प्रयोग यागु ख: ।[2] थ्व जुल ह्लापाया मनूया खँ । थौंकन्हेया वैज्ञानिक युगया विद्वान प्राध्यापक सिलव्यां लेवीं 'पन्च' शब्दं 'पांचाल' शब्द जूगु दसु क्यना फेदीयात धाइगु 'नीप' शब्दं 'नेपाल' शब्द जूगु खै धका धयादीगु दु ।[3] तर 'पञ्च' शब्दय् 'आल' प्रत्यय स्वाना 'पञ्चाल' जुइफु ! 'नीप' शब्दय् व प्रत्यय स्वाना 'नेपाल' जुइगु नियम संस्कृत व्याकरणय् मदु । थ्व तद्धित प्रत्यय स्वात धायेवं मू शब्दया ह्लापांगु स्वर वृद्धि जुइमागुलि 'नैपाल' जुइफु नेपाल मखु । थ्वजोगु तर्क मेपिसं नं यागु दु । आः अजोगु तर्क तोता लोगु बिचा: याये मालाच्वंगु दु ।

नेपाल व नेवार शब्दय् आपालं जोलागु खना डाक्टर टामस यंगं छुं छगू मू शब्द विकास जुया थुपि निगू शब्द दत जुइ धका बिचा:यागु व सर जार्ज ग्रियसनं थ्व खँयात समर्थन यागु ख: ।[4] तर प्राध्यापक टर्नर

१. ने नाम्ना मुनिना पूर्वं पालनात्पुण्यकर्मणा ।
इदं हि हिमवत्कुक्षौ नेपाल इति चोच्यते ।। Le Nepal, Vol II. P. 67.

२. नेमे त्वमस्य क्षेत्रस्य मुनीग्रणी भव । (उध्दृत पशुपतिपुराण)

3. Sylvan Le'vi–Le Nepal Vol II. P. 66.

4. Linguistic Survey of India, Vol. III. Part I P. 213.

भाजुं थ्व खँयागु खण्डन याना 'नेपाल' शब्द विकास जुया 'नेवार' जूगु खः धका थःगु प्रसिद्ध नेपाली अंग्रेजी कोषय् च्वयादीगु दु । परन्तु शब्द विकासया नियमयात बांलाक विचार यात धाःसा न नेपाल शब्दं नेवार शब्द जुइफै, न नेवार शब्दं नेपाल हे । थ्व विषये यंग व ग्रियर्सनका निरूपण ठीक थें च्वं । तर छु शब्दं विकास जुया थुपिं निगू शब्द दत धका बिचाः यायेत मुर्मी वा तामांग भाय्या न्यार्वा शब्द पाखे ध्यान बीमा । न्यार्वा धैगु तामांगतय् छगू थर खः । इमिगु धापू कथं नेवाः व तामांगया हि ल्वाकज्याना न्यार्वा जूगु खः ।[५]

नेपाल शब्दया दकसिवे लिपा 'ल' कार व नेवार शब्दया लिपा 'र' कार दु । थुपिं निगुली ह्लापांगु गुगु खः धका बिचाः यायेत थुपिं निगू शब्द दकसिबे ह्लापां गुगु गन छ्यला तःगु दु, विचाः यायेमा । नेपाल शब्दया प्रयोग उत्तर भारतवर्षया ह्लापांह्म मौर्य जुजु चन्द्रगुप्त [इ. सं. प. ३२१–२९७] या मंत्री कौटिल्यं दयेकूगु अर्थशास्त्रय् खनेदु ।[६] उकी नेपालं पाटलिपुत्रय् [थौंकन्हेया पटना] वनीगु 'भिङ्गिसी' नांया लाढीया बयान बिया तःगु दु । थुगु इलय् बिहारय् चलेजुया च्वंगु मागधी भाषाय् 'र' कारया उच्चारण मजू । वया थासय् न्ह्यावलें 'ल' कार छ्यलीगु । जुजु अशोकं नापं [इ. सं. प. २७४–२३७] थःगु शिलालेखय् थःगु पदवि 'राजा' या थासय् 'लाजा' च्वयातःगु दु ।[७] उकिं स्थानीय नेवार शब्द पाटलिपुत्रय् 'नेपाल' धाइगु व थुकियात हे कौटिल्यं संस्कृत भाषाय् कागु खनेदु । संस्कृत भाय् बल्हा-बल्हाय् मछ्योगुलिं उकी विकास जुइगु शक्ति मदु । उगु भाषाय् च्वंगु थ्व वैगुण देशवाशी जुया थ्व शब्द उगु बखतंनिसें चले जुया वया च्वन ।

---

5. A Narba is the progency of intercourse between a Murmi and a Newar. The Narba has the highest social standing amongst the Atharajatt, and ranks nearly equal to the Barathamang. (Vansitarth: Gurkhas, P. 142)

६. कौटिल्य–अष्टप्लोतिसङ्घात्या कृष्णा भिङ्गिसी ।
वर्षयारणमपसारक इति नैपालकम् ।। (कौटिल्यः अर्थशास्त्र, २ अधि ११ अध्याय ३० प्रकरण)

७. अशोकया शिलालेख

अभाग्यवश, नेवार शब्द ह्लापा ह्लापा छ्यलात:गु खने मदु। भिच्यागूगु शताब्दी नेपालय् वपिं यूरोपवाशीतसें च्वगु नेपा:या वृतान्तय् थ्व शब्द ह्लापां छ्यलात:गु खनेंदु। तर नेंपार व नेवार शब्दया दथुइ च्वंगु छग: आख: जक पाना च्वंगु दु। म्हुतुया छगू हे अवयवं ल्हाइगु ह्लापांगु आख: थाकुगु व्यञ्जन व लिपाया कोमल व्यञ्जन ख:। अपु पाखे लीगु मनूतय्गु स्वभाव हे, तर 'प' छकोलं 'व' मजुसे छभा 'ब' जूगु अनुमान दु। अर्थात् नेपारं नेबार अले नेबारं नेवार जुइगु स्वाभाविक ख:। थ्व क्रम न्यार्बा शब्दय् खनेदु। थुकी आातक नं 'ब' 'व' मजूनि। थ्व शब्द ज्याबले सँय् भाय्या 'पा' प्रत्ययया प्रभाव लागु खनेदु।[८] मुर्मीतसें सँय् लामापिनिगु पाखें बौद्ध धर्मया शिक्षा कागुलि गुरूया भाय्या प्रभाव लाइगु स्वाभाविक हे ख:।

नेपार शब्दया व्युत्पत्ति वा खास अर्थ छु ? धैगु न्ह्यस: वयेफु। थ्व बारे छगू दृष्टान्त बीगु उचित जू। मघैया ग्वा: व मगही भाय् धका जोलिजोगु निगू विशेषण शब्द छ्यलेगु या। थुपिं निगुलिं मगध शब्दं विकास जुया दुगु ख: धायेफु; तर थ्व मगध शब्दया अर्थ व व्युत्पत्ति धायेमफु। थ्व हे हाल नेपार शब्दया ख:।

२. नेपाल शब्दया सामान्य व व्यापक अर्थ

बाग्मती खुसिया फुसय् च्वंगु १६ × २० माइल ताहागु गा: परापूर्बकालंनिसें नेपा:या केन्द्रस्थल जुया वयाच्वंगु दु। थनया हे पुलांगु गांचात विकास जुजुं थौंकन्हेया यल, ये व ख्वप दे जूगु ख:। उकिं नेपार जातिया मूछें प्राचीन नेपा: थ्व हे गालय् ज:ख: तक लिकुना च्वंगु खनेदु। भगवान बुद्ध [इ सं. प. ५६३–४८३] या अन्तिम इलय् कपिलवस्तु विध्वंस जुसेंलि बिस्यूंवया शरणार्थी जुया वपिं थ: देमितय्त नापलायेत वसपोलया मूशिष्य आनन्द भिक्षु थ्व हे गालय् बिज्यागु जुल।[९] चन्द्रगुप्त मौर्यया इलय् अनिकालं

---

८. हाम्रा भाषामा (खय् भासय्–ही.) घरका नाममा 'आल' प्रत्यय जोडिन्छ जस्तो डोटयाल, खनाल। यसै अर्थमा भोटिया भाषासा 'पा' प्रत्यय जोडिने गरेको देखिन्छ, जस्तो स्यार (पूर्व)मा रहने स्यार्पा, ढुक् (बिजुली देश अर्थात् धर्मा) मा रहने ढुक् (पा?–ही.) इत्यादि

9. Le Nepal, Vol III P. 183

सतेयागुलि जैन महात्मा भद्रवाहु नं थन हे वया छुं दँ च्वना: बिज्यागु खः।[10] अशोकया निर्वाण लिपा थ्व हे व्यासी [गालय्] बौद्ध धर्मया चैत्य [चीबहा:] व बहा: दयेकल । लिच्छवी जुजुपिसं थन हे देग: थापना यात । थन हे राजधानी याना लिच्छवी, बैस, मल्ल जुजुपिसं तातापाक तकं शासन यात । उकिं नेपा:मितय् साँस्कृतिक स्मारक व्याक्कं गालय् हे आपालं लावन । उकिं साधारण व्यवहारय् नेपा: धका थ्व हे गा:यात काइगु चलन । तर थ्व थासय् च्वंगु राजधानीं शासन याक्को प्रदेशयात नापं स्वाका व्यापक अर्थय् नेपाल शब्द व्यवहार या । विदेशीतसें च्वेया साधारण अर्थय् थ्व शब्दयात गनं छ्यगु खनेमदु; न्ह्याथाय् नं व्यापक अर्थय् छ्यलात:गु खनेदु । अय्सां नेपा: दुने साधारण अर्थय् नं छ्यलेगु चलन दुगुलिं थ्व भेद सीमदयेकेत थ्व केन्द्र स्थलया गा:यात नेपा: गा: वा नेपाल उपत्यका धायेगु चलन जूगु दु ।

नेपारतय्गु बखतय् व्यापक रूपय् नेपाल शब्दं गन तकया प्रदेशयात ज्वं जुइ धका ठेकान याना धाये थाकु । बुद्धया इलय् थ्व नेपा:या जलाखलाय् दखिन पाखे [यिता] वृजि व मल्लतय्गु प्रजातन्त्र शासन दुगुलिं ह्लापां ह्लापां नेपारत नं प्रजातन्त्रया रूपय् च्वना च्वंगु जुइ धका कोछीफु । शिशुनागवंशी जुजु अजातशत्रुं [इ. सं. प. ४९१–४५९]थ्पिं निगुलिं प्रजातन्त्रयात कोथला थ:गु साम्राज्यय् दुकासेंलि नेपारतय् नं राजतन्त्र जुइगु स्वाभाविक खः। झिप्यंगूगु शताब्दीया आखिरपाखे च्वयात:गु छगू वंशावलीयागु ग्रियर्सनं साप हे तारीफ यागु दु।[11] थ्व सफू नेपा:या सरकारी सफूकुथी 'गोपालराज वंशावली' नां जुया च्वंगु दु । थुकी लिच्छवित वया राज यायेे न्ह्योयापिं ३२ ह्म किरात जुजु पिनिगु नां बियात:गु दु । इपिं नेपार जातिया जुजुपिं खः । भारतवर्षया पूर्वोत्तर प्रदेशय् च्वंपिं आग्नेय देशी जनताया संस्कृत भाषाय् किरात धायेगु चलन दु । उकिं नेपा:या नेपारत नं आग्नेयदेशी गतिया

10. Le Nepal Vol. II P. 65
11. L. S. I Vol. III Part I P. 214

खनेदु।[१२]

ईसवी संबतबे निगू शताब्दी न्ह्योनिसें च्वगु महाभारतय् नेपाःया नां मदुगु छगू अनौठागु खँ खः।[१३] थ्व लेख नेपाःया किरातराज्यया अन्तिम शताब्दी पाखेयागु खः। थुकी नेपाःया नां मव्यूसा नं दिग्विजयपर्वय् भीमसेन पूर्व पाखे वया विदेह देशय् च्वना ऐन्द्रपर्वत सतिकं ह्लयह्म किरातया अधिपतितय्त त्याकल धका च्वयातःगु दु।[१४] थ्व खँ सत्य धका हे धाये फैमखु। अय्सां थुकिं ग्रन्थ च्वगु ईःया अवस्था सीके आवश्यक जूव। थुगु विदेहय् थौंकन्हेया दरभङ्गा, महोत्तरी व सप्तरीया जिल्ला ला। अन पर्वत धाये लोगु पहाड महाभारतया सिंधुलिगढीया गुँ खः। नेपाःया केन्द्रस्थलं ईःया विदेह पाखे वनेगु मू लँ थ्व हे गुँ वंगु खनेदु। उगु इलय् थ्वया जःखः चिचीधंचागु न्हयगू किरात राज्य दुगु सीदु। उकी मध्ये छगू अवश्य नं नेपाःया राज्य हे जुइ, मेगु तराईया थारूतय्गु राज्य जुइ। ल्यंगु न्यागू राज्य पहाड खण्डया थामि, खम्बू आदिया जुइ। थ्व लेखं थ्व शताब्दीतकं नेपारया राज्यया पूर्व व पश्चिम पाखे नापं आपालं चिचीधंचागु किरात राज्य दुगु सीदु। इसवी संबत्या ह्लापांगु शताब्दी लिच्छवितसें नेपारतय्त चीका ह्लापांगु आर्य राज्य खडा

१२. संस्कृतया किराँत शब्द व भीगु भाषाया (खय् भाय्–ही.) किराँत शब्दया अर्थय् आपालं पा। मकवानी सेन जुजुपिसं भिन्यागूगु शताब्दी मगःतय्गु बस्तीयात 'मगराँत' धका नां छुत। थुमिसं भिंखुगूगु शताब्दी दुधकोसीं पूर्वया पहाड प्रदेश व सप्तरी, मोरङ्गया तराई नं त्याकल। दूधकोसीं पूर्वया मनूत किरात हे खः। तराईया बाशीतसें थुमित हेस्याना 'किरूवा' धाइगु। थ्व हे किरूवा शब्दं मकवानीतसें मगराँत धाये थें 'किरात' धका इमिगु थाय्या नां छुत। उकिं किरात धैगु थाय्या नां जुगु व किरात धैगु जातिया वंशगा नां जूगुलिं थ्व अन्तर तयेमा। सारांश थ्व खः कि किराँतया मनूत किराँति जक किरात मखु। थ्व भेद मथूगुलिं नेपाःया किराँत जुजु धैंपि किराँती हे खः धैगु छह्म वंशावली च्वमियात लगे जुल। स्वयादिसँ Wright's History of Nepal P. 109

१३. कर्णादिग्विजयपर्वे नेपाःया नां लागु दुसां अनुक्रमणिकाध्याये थ्व पर्वय् च्वया मतःगुलिं लिपाया क्षेपक थें च्वं।

१४. सभापर्व अध्याय ३१, श्लोक १५ (निर्णयसागर)

यासेंलि प्यंगूगु शताब्दी थुपि ब्याक्क किरात राज्य ह्लना नेपा:या दुने छ्पांय् जूगु खनेदु ।

लिच्छवितय्गु ई:या नेपा:या लागा प्रष्ट उल्लेख जुयाच्वंगु लेख गनं मदु । गुप्त सम्राट समुद्रगुप्तया इ· सं. ३५० पाखेयागु प्रयागय् च्वंगु अभिलेखय् कामरूप [आसाम] व कर्तृपुरया [कुमाउं] दथुइ नेपा: तयात:गु दु ।[15] कामरूप व नेपा:या दथुया प्राकृतिक सीमान्त टिस्ता खुसि खनेदु । तर थुखे पाखे अनुमानया जक भर । नेपा:या प्रतापी जुजु मानदेव [४६४–४६१] यागु चंगुया शिलालेखय् वय्कलं गण्डकी छिना विद्रोही जुजुयात बुका मल्ल-पुरी त्याकूगू बयान दु ।[16] उगु बखतय् काली खुसिया सिथय् पर्वते मल्लतय्गु शासन थापित मजूनिगुलिं थ्व मल्लपुरी कर्णाली खुसिया ब्यासी च्वंगु खनेदु । न्हयगूगु शताब्दीया पूर्वार्द्धय् नेपालय् थ्यंम्ह प्रसिद्ध चिनिया लँजुवा युआनच्वाँगं थ गु भ्रमण वृतान्तय् नेपा:या घेरा ४००० ली दु धयात:गु दु ।[17] ३ लीया १ माइलया ल्याखं थ्व घेरा १३३३ माइल जूव । थ्व ल्याखं[18] उगु ई:या नेपा: ह्यनि टिस्तांनिसें सखिकालेक अर्थात् इलामंनिसें प्यूठानतक ल्यनाच्वंगु खने दु । गुंगूगु शताब्दीया शुरूइ काश्मीरया जुजु जयापीडं नेपालय् हता: बबले नेपा:या जुजु वर्मदेवं काली गण्डकीं उखेया छगू त:धंगु खुसिया सिथय् च्वना ल्वागु ख: ।[19] थ्व त:धंगु खुसि भेरी वा कर्णाली जुइफु । तर इ. सं. ८८० स लिच्छवि राज्य फुना बैस राज्य जुसेंलि नेपा: राज्यया अवनति शुरू जुल । ५०० दँ थ्व राज्य कायम जूबले सीमानाय् उत्तर पाखे सँदेशं त्यला ह्याच्वंगु व सिंगलिलां पूर्वया पहाडखण्ड नेपालं तोपयूगु थें च्वं । पश्चिम पाखेया मल्ल राज्य बिलकुल स्वतन्त्र जुइ धुंकूगु जुल । दक्षिण पाखे नं सिमरोनगढया कर्णाट जुजुपिसं पूर्व पाखेया तराई दखल याना न्हूगु राज्य स्वन । थौंकन्हेया बुटवलया तराई पश्चिमया मल्ल जुजुपिसं काये धुंकूगु जुल । अय्नं सिंगलिलांनिसें सखि-कालेक तकया पहाडखण्ड नेपालय् दुने लानाच्वंगु खनेदु ।

---

15. Gupta Inscriptions (Fleet), P. 8
16. Le Nepal, Vol. III P. 14
17. Bill Buddhist Records of the wescern world Vol II P. 80
18. Chambers Dictionary
१९. राजतरंगिणी अध्याय ४, ५३०–५४५

बैस राज्य न्हने छगू शताब्दी न्ह्यवोनिसें लायकूया थवंथःया ल्वापु व परचक्रोया आक्रमणं तज्याये धुंकूगु खः । इ. सं. १३८० स अन्तिम बैस जुजु अर्जुनदेव वा अर्जुनमल्लयात लिकया वयकःया मन्त्रीतसें स्थितिमल्ल नांयाह्म छह्म राजपूतयात रार्जसिंहासनय् तःगु जुल । अले व नेपाः राज्य कूदला २०० दँया दुने काठमाडौं, गोर्खा लमजुंग, तनहुं, मकवानपुर आदि थ्यंमथ्यं ३० गू राज्य दवन । अयनं त्रिशुलीनिसें तामाकोसीतक महाभारतया उत्तर पाखे च्वंगु यें, यल, ख्वप व दोलखाया प्यंगू राज्यया जुजुपिसं थःगु शासन क्षेत्रयात नेपाः धया हे च्वन । उकिं नेपाल महात्म्ये थ्व हे भागयात नेपाः धयातःगु दु । तर लिपा दोलखाया जुजुपिसं थःपिंत नेपालाधिपति मधासे दोलखाधिपति[20] धासेंलि नेपाःया सीमाना भन कयकुना पूर्व सीमाना सुनकोसी जुल । यें, यल व ख्वपया मल्ल जुजुपिसं जक लिपातकं थःपिंत नेपाःया जुजु धया च्वन । गोरखा, पाल्पा, मकवानपुर आदिया जुजुपिसं थःगु राज्ययात नेपालं पिने भाःपीगु ।

गोरखाया श्री ५ बडामहाराज पृथ्वीनारायण शाहं इ. सं. १७६९ स वर्तमान नेपाः राज्यया नी स्वना यें यात राजधानी याना नेपाःयात हानं छपाय् यायेगु स्वसेंनिसें नेपाःया बिस्तार जोडतोडं बढे जुया हानं १७९२ तके पूर्व पाखे टिस्ता खुसि तक पश्चिम पाखे अलकनन्दा खुसि तकया लागा नेपाः धाल । इ. सं. १८०५ स पश्चिमपाखे सतलज तक नेपाःया लागा थ्यन । उकिं इ. सं. १८११ स छापेजूगु अंग्रेजी विश्वकोषय् बियातःगु बँकिपाय् [मानचित्र] सुखीम, कुमाउँ गढवाल व सिमला जिल्ला नापं नेपाः दुने थ्याकातःगु दु । इ. सं. १८१६ स थ्व नेपाःया लागा कयकुना पश्चिम पाखे महाकाली खुसि व पूर्व पाखे सिगलिला पहाड व मेची खुसि कायम जुल । थौंकन्हेया नेपाःया अर्थ थ्व हे सीमाना दुनेलागु भूभाग जूगु दु । थ्वहे भूभागया मनूतयत नेपाली धाइ । थ्व हे भूभागय् राष्ट्र भाषा जुयाच्वंगु खस कुरा वा परवतिया बोली 'नेपाली' धायेगु यात ।

खःजा नेपार जातिया नामं नेपाल शब्द दत । तर ताहाःगु ईःया फेरं व नेपार जातिनाप नेपाल शब्दया सम्बन्ध बिलकुल त्वादले धुंकल । वया भाय् लिसे थौंकन्हेया नेपाली भाषाया सम्बन्ध मदु । नेपार शब्दं नेवार शब्द दुगु जूसां नं नेपार गुह्मलिसे थौंकन्हेया नेवाः तयगु

---

२०. स्वयादिसँ येँया म्युजिमय् च्वंगु वहःया तके— 'दोलषाधिपति श्री श्री जयेन्द्रसिंहदेवस्य पट्ट महादेवी स्त्री विजयलक्ष्मी महादेव्या"

खालि भाषाया सम्बन्ध जक खनेदु; अर्थात् नेपार जातिया भासं विकास जुया थौंकन्हेया नेवाः भाय् दुगु थें च्वं । परन्तु नेपारतय् वंशधर थौंकन्हेया नेवाःत खः धका कदापि धाये फैमखु । अथे जूसां नेवाः भाय् ल्हाइपिंत हे नेवाः धायेगु परिभाषा दया च्वंगुलिं व मेगु विक्षेप परिभाषा मदुगु नेपारया वंशधर नेवाः खः धैथें च्वनी । थ्व भ्रम तंकेत नेवाः भाय्या परिचय थन बीगु आवश्यक खना ।

३. नेवाः भाय्

नेपाःया पहाडखण्डय् च्वंपिं याकथुम्बा, खम्बु, सुनुवार, थामि, मुर्मि आदिया भाय् थें हे नेवाः भाय् नं बर्मा [तिब्बर्मो] परिकारया भाय् खः धका भाषाविज्ञानीतसें निर्णय यागु दु ।[२१] खः नं थुपिं ब्याक्क भाय्या संस्कृत, हिन्दी, नेपाली आदि भारतीय आर्य भाषाया बोलीलिसे छुं छुं प्रकारया सम्बन्ध मदु । खः जा नेपाली भाषाय् अरबी, फारसी व अंग्रेजीया शब्द दुथ्याथें नेवाः भाषाय् नं भारतीय आर्य भाषाया व सँय् भाय्या आपालं शब्द दुहां वया च्वंगु दु । तर ल्याःया शब्द व क्रियापदया आर्य भाषालिसे छुं सम्बन्ध मदु । शब्दकोष व व्याकरणया नियम नं ब्यागः । ग्रियर्सनया धापू कथं थुपिं ब्याक्क भाय् सँय् भाय्या कचामचात खः । तर सँय् भाय्लिसे नेवाः भाय्या उलि हे अन्तर दु, गुलि याकथुम्बा आदिया भाय्लिसे ।

हिमालयया थुपिं अनार्य भाय् निगू समुदायले इनाच्वंगु दु । गुगु भासय् नां नापं व क्रियापद नापं सर्वनाम स्वाये ज्यू, छगू सर्वनामिक समुदायले व मेगु असार्वनामिक समुदायले । गथे याकथुम्बा [तमोर खु] या भाषाय् – "छह्म मनूया निह्म काय् दु" धायेत "लोचछा यामि थिक्-ले नेच्छी कु-सा वीयी-छी" धायेमा । थुकी लोचछा = सुं, यामि = मनू, थिक्-ले = छह्म-याके, नेच्छी = निह्म, कु-सा = वया मचात, वीयीछी = दु-इपिं । थन नां व क्रियापदय् नापं सर्वनाम शब्द 'कु' व 'छी' क्रमशः स्वानातःगु दु । थ्व हे खँपुयात खम्बुया छगू भासं "निक्-पु मिन्-पो सक्-पु यु-चुमो" धाइ । थन निक्-पु = छह्म, मिन् पो = मनूया, सक्-पु = निह्म, यु-चु = वया काय्पिं, मो =

---

२१. L. S. I. Vol. Part I स थ्व निर्णय व उदाहरण स्मेत बियातःगु दु—स्वया दिसँ—पृ.१६६

दु । थन नाम शब्दय् जक 'यु' स्वानातःगु दु । थ्व हे खँपुयात नेवाः भासं थथे धाई– "छम्ह मनूया निह्म काय दु ।" थन नाम व क्रियापद नाप सर्वनाम स्वानातःगु मदु । तर संख्यावाचक शब्दनाप नेपाली भाषाय् आवश्यक जीवधारीयात धाइगु 'ह्म' शब्द मागुलि स्वानातःगु दु । 'दु' थ्व क्रियापद वर्तमान कालय् नं छ्यं ।

सनातन धर्म कयातःपि मगः व बौद्ध धर्म कापि गुरुंग, मुर्मि व स्यार्पाया तथा निगुलि धर्म माने याइपि नेवाःतय् भाय् असार्वनामिक खः । थुपि निगुलि धर्म मज्वंपि याकथुम्बा, खम्बु, धिमाल, थामि, हायू, चेपांग आदिया भाय् सार्वनामिक खः । इ.सं. १८२६ निसें सुनुवारतसें सनातन धर्म ज्वनेगु यात । उगु हे भ्रा श्री हजसनं इमिगु भाय् जाँचेयाबले सार्वनामिक खंगु खः । परन्तु ५० दँ लिपा ग्रियर्सनं जाँच याबले असार्वनामिक खन ।[२२] थुलि ह्यो ईःया दुने खँपु ज्यायेगु पहःहिला सार्वनामिकं असार्वनामिक जूगुया कारण धर्म गुरु जूपि असार्वनामिक नेपाली भाय् ल्हाइपि ब्रम्हूतय्गु सहवासं हे मगःतय्गु भाय् नं सार्वनामिकं असार्वनामिक जूगु थें च्वं । सँय् भाय् नं असार्वनामिक खः । थ्व हे सँय् गुरुपिनिगु सहवासं गुरुङ, मुर्मि व स्यार्पातय्गु भाय् असार्वनामिक जूगु अनुमान या । विहारया पहाडी प्रदेशय् च्वंपि संथाल आदिया मुण्डा भाय् नं सार्वनामिक खः । थुमित भाषाविज्ञानीतसें आग्नेय देशी भाषा परिवारया कचाय् दुथ्याका तःगु दु । नेपाःया पूर्व तराई पाखे च्वंपि सतारतसें नं संथालतय्गु भाय्लिसे जोलागु भाय् ल्हाइगु । उकिं नेपाःया थौंकन्हेया सार्वनामिक भाय्यात नं आग्नेया देशी परिवारय् दुथ्याकेगु उचित जुइ ।[२३] आग्नेय देशी भाय् ल्याइपि जातितय्त संस्कृत भाषां किराँत धाइ धैगु खँ च्वे हे च्वये धुन । मगः आदिया भाय् नं न्हापा सार्वनामिक खनेदुगुलिं थुपि ब्याक्कं किराँतय् दुथ्या । थुगु ल्याखं नेपारतय् भाय् नं थथे हे आग्नेय देशी जूगुलिं किरात धागु खः धैगु अनुमान यागु खः ।

नेपारतय् भाय्या नमुना गनं खने मदुसां नेपाःगालय् च्वंगु लिच्छवि जुजुपिनिगु संस्कृत भासं च्वयातःगु शिलापत्रय् दुगु असंस्कृत शब्द नेपारतय्गु भाय्या शब्द खः धैगुली छुं सन्देह मदु । उगु असंस्कृत शब्द संज्ञावाचक खः ।

---

22. L.S. I. Vol. III, Part I.P. 199– Sunwari
23. Northe and Morris–The Gurkhas, pp 66

नमूनाया निंतं छापे जुइ धुंकूगु व मजूनिगु शिलापत्रं छुं नां थन ल्ह्वया—

क) ग्वलय् च्वंगु रत्नसंघया छापे मजूनिगु शिलापत्रय् गांया नां दुलङ, खेपुङ, दुंप्रङ, ह्यास्प्रिङ, खेनम् ।

(ख) ख्वपया तुलाछें त्वाःया शिवदेवया छापे जुइ धुंकूगु शिलापत्रय् गांया नां—खृपुङ । [24]

(ग) यलया तङ्याः त्वाःया जिष्णुगुप्तया छापे जुइ धुंकूगु शिलापत्रय् [25] गांया नां—थम्बू, गांगूल, असिङ्को, कडप्रिङ, कंकुलङ ।

(घ) सतुंगःया शिवदेवया छापेमजूनिगु शिलापत्रय् गांया नां—काटुङ, फिरङ। जगातया नां—कट्टारक, कुधुठ्र ।

(ङ) यलया नरेन्द्रदेवया छापेमजूनिगु शिलापत्रय् करया नां—भटा, माप्चोका, पीटाल्जा ।

नेंपार जातिया राज्य न्हंगु प्यसः, न्यासःदँ लिपाया शिलापत्रय् वगु थ्व संज्ञावाचक नां थपाय्सकं कणकटु धासेंलि न्हापाया ला भ्रन हे कणकटु जुइ । थौंकन्हेया सार्वनामिक भाय्या खँग्वः नं कर्णकटु जू । कर्णकटु जुइगुनं सार्वनामिकया लक्षण खनेदु । असार्वनामिक जुयावं वसेंलि कर्णकटुला (छापहः) तना श्रुतिमधुरता (नायुपहः) जुइगु नियम खनेदु । भारतीय आर्य भाषाया प्रभावं थौंकन्हेया नेवाःभाय् थपायंसकं न्यनेयइपु कि उलि नेपाली भाषा (खय् भाय्) नं मजू । थ्व दृष्टान्तं थ्व सीदत कि नेवाः भाय् थौंकन्हे असार्वनामिक जूसां नं न्हापा न्हापा सार्वनामिक खः; व भाय् ल्हाइपिं मनूत किरात खः ।

४. थौंकन्हेया नेवाःतय्गु नस्ल (Race) व वृतान्त

नस्ल ह्मसीकेगु न्हापांगु कस खः मनूतय्गु ह्मया बनावट । आर्य नस्लया लक्षणय् ऊन तुयू वा तुयू तुयू धाइगु म्हधिक तःधिक ताहाः व च्वामु न्हाय्, चाक ग्वाय्, तब्यागु कपाः ततग्वगु मिखा मुख्य खः । कश्मीर व पञ्जाबया आर्यतय्के थौंकन्हे नं थ्व लक्षण अपो खनेदु । तर पूर्व पाखे वसेंलि हावापानी व बासस्थ-

24. Le Nepal, Vol III, pp. 63-64 भक्तपुरयागु नां थ्व हे शब्दं दुगु खः ।

25. Indian Antiquary V.IX, pp. 171-72

लया प्रभावं व अनार्य नस्लया हि ल्वाकज्यागुलि थ्व लक्षण म्हो जुया वयाच्वंगु दु। आग्नेय देशी नस्लया रङ्गरूप देश स्वया पाना वं। हिमालयया आग्नेयदेशी किराततयगुं रङ्गरुप मंगोलक जुइ अर्थात् पतिचि म्हाय्, न्यता: क्वं छ्वां व:गु, पाचाछिगु ख्वा:पा, चाक ग्वाय् म्हो व लप्तेकुसां (घुम) कुयात:गु थें जोगु मिखा जुइ। तर नेपालय् च्वंपि किरात जातय् गुह्मसिकें थ्व लक्षण पूरा व, गुम्हसिकें मचा म्हो जु। निगूगु कस ख: भाय्। आर्य भाषा ल्हाइपि आर्य व किरात भाय् ल्हाइपि किरात नस्ल या। तर गनं गनं छ्गू नस्लया मनुखं थ:गु भाय् लोमंका ज:ख: च्वंपि मेगु नस्लया भाय् कापि नं दु। थ्वया नमूना तराईया थारुत ख:। थुमिगु रङ्गरुप मंगोलक ख:, तर भाय् भारतीय आर्य भाषा ल्हाइगु। भारतीय आर्य व्रम्हू, क्षत्री आदि जातया भेद दु। तर थारुतय् थ्व भेद मदु। उकिं थुपि किरातय् हे ल्या: खाई, आर्य भाषां खँ ल्हासां।

नेपा:या किराततय् भासं जात सीदु। छ्गू हे भाय् ल्हाइपि मनुखय् नय त्वने व विधिव्यवहार चलेजू। मग:त ब्याक्क उथें हे। गुरुङतय् प्यंगू जात व भिखुगू जात धका भेद यासां थुकिं विशेष भेदभाव मत। मुर्मितय् भिनिगू थर व भिच्यागू जातया भेदभाव थौंकन्हेयागु ख:। थ्व हे तालं सुनुवारतय् भिगू थर व भिनिगू थर ख:। मेगु किरात जात थामि, हायू, चेपांग, बराम्, धिमाल आदि नं मग:तय् थें हे एकता दु। याक्थुम्बा व खम्बुतय् भाय् पा। भाय् कथं जात पासां ब्याक्क खम्बु व याक्थुम्बात मिले जुया थथंथ: नये त्वने व व्यवहार चले याना च्वन। तर किरात भाय् माभाय् जूसां नेवा:तय् भारतीय आर्य थें हे जातपात थीत्यो मत्योया भेदभाव दु। थुमिगु रङ्गरुपय् (ऊनय्) आर्य नस्लया लक्षण दु। उकिं थुपि किरात वर्गया मखु धका निश्चय यायेफु। थ्व आर्य नस्लया मनूत गथे नेपा:या केन्द्रस्थलय् वया थ:गु भाय् तोता नेवा:भाय् ज्वना नेवा:जुल धका कयनेत नेपा:या इतिहासया छ्गू भागया छुं भचा संक्षेप थन बोमाला च्वन।

इ. सं. प. या निगूगु शताब्दी अशोकं छ्वयाह:पि प्रचारकत नेपा:या केन्द्रस्थलय् वया नेपारतय्त बौद्ध धर्मया शिक्षा बिल। थ्व ख्वाउँगु पहाड प्रदेशय् विहार वा उत्तर प्रदेशया तापलय् च्वंपि ज्याथ ज्यिथित वया च्वने थाकुइगुलि ल्यायह्म ल्यासेपि भिक्षु भिक्षुनी वया धर्म प्रचार याना नेपाय् ल्वाक ज्याज्यां आर्य ह्वियात ल्वाकबाक यात। थ्व सिलसिला लगातार जुयावं च्वन।

नेपारतसें नेंवार जुया सभ्य व सुरूप जुया बुँज्या, शिल्प आदि उन्नति ला यात, तर बौद्धधर्म ल्वायेगु बल ख्वाउंका ब्यूगुलिं छगूगु शताब्दीया दथुइ विहारं लिच्छवित वया इमिगु राज्य लाकाकाल। थुँपि लिच्छवितसें च्यासः दँ राज्य याबले नेवाःतय्गु दे छगू छगू यायां त्यला थुमित बिसिक छ्वत। बिस्युँवंपि नेवाःत जःखः च्वंपि मुतितलिसे ल्वाकज्याना म्यार्बा जुल। नेपाःगालय् हे च्वना च्वंपि पहरी [पइ--हो.] धायेका दुःख सिया च्वंच्वन। इपि थौंकन्हे साप हे म्हो। आः निसःस्वसः दँया दुने थुपि न्हनावनीगु संभावना दु। बौद्ध धर्म माने याना च्वन। तर चीमि जूगुलिं गुभाजु पुरोहित मदया धर्म कर्म नं याये मफु। नेवाःभाय् हे ल्हाइगु। ग्रियर्सन भाजुं थुमिगु भाय् नेंवाःभाय् मखु धागु दु। तर थ्व द्वं खः। वयकलं दोलखाया नेवाःभाय्या नमुना खंगुजूसा थथे द्वंकी मखुगु।

लिच्छवितय्त उत्तरप्रदेशया ब्रम्हूतसें भ्रष्ट क्षत्री धाइगु।[२६] तर थुमिसं थःत गङ्गाति हे पवित्र भापोगु।[२७] थुपि सनातन धर्म माने याइपि जूगुलिं थुपि नाप ब्रम्हू, बञ्जा, ज्यापु, शिल्पकार, डुम, दुसाद आदि ब्याक्क जात वःगु जुल। थुपि नाप बिहावारी यायां लिपा लिपा नं उत्तरप्रदेश व विहारं थोचा थोचा मनूत वयावं च्वन। तथो छकोलं मवसे चिची थोचा मुना वैगुलिं याना छगू निगू पुस्तां हे थःगु भाय् लोमंका नेवाःभाय् काल। गुंगूगु शब्तादीया आरम्भय् बिहारं बौद्ध धर्मया बावबले ब्याक्क लिच्छबित बौद्ध जुया छगू जात जुल। बिहारं थारु जातिया कुम्हा, धोब्या व थथे हे मेमेपिं शिल्पकारत नं थन वक्को लिच्छवि जुया छगू जात जुल। डुम व दुसाद क्रमशः पो व च्यामखल धायेका च्वन। गुंगूगु शताब्दीया अन्त्ये उत्तर प्रदेशं बैंसत वया थुपि लिच्छवितय्त त्याका न्हूगु राज्यया नी स्वन। थुपिं न्हू वःपिं बैंसतसें लिच्छवितय्त राज काजया छुं ज्या मब्युसे कृषक अथवा ज्यापु याना बिल।[२८] बमलागुलिं याना लिच्छवियां रुपान्तर लाछी शब्द काथरया अर्थय् प्रयोग जुल। लिच्छवितय्त बाजी (बृजि) नं धा। बैंसतसें हेस्याना बनिया नं धायेगु यात।

बैंसतसें थःत सूर्यवंशी क्षत्री धाइगु। भिछगूगु शताब्दीया अन्तय् सिम-

---

२६. मनुस्मृति, अध्याय १०, श्लोक २२

२७. जयदेव द्वितीयया पशुपतिया सिलालेख, I.A. Vol. IX

२८. ये॑, यल हाडिगां आदि थासय् लिच्छवितय्गु शिलापत्र आपा याना ज्यापुत च्वना च्वंगु त्वालय् लुयावःगु दु, मेथाय् म्हो।

रौनगढय् नान्यछेवं कर्णाट राज्य थापना यागु व थुपिं कर्णटत सनातन धर्म माने याइपिं जूगुलिं थुमिगू प्रभाव लाना बैस जुजुपिं नं लिपातकं सनातन धर्मय् अटल जुया च्वन। नान्यदेव नाप नेवा:त सिमरौनगढं नेपा: व:गु ख: धैगु छगू दन्त्यकथा चले जुया च्वंगु दु। तर थ्व ख:गु खँ मखु। निस: व जछि दँ कर्णाट राज्य कायम जूबले नेपालय् बैस जुजुपिसं शासन याना च्वंगु जुल। सीमाना स्वापिं बैस व कर्णाटतय् दथुइ गुबलें मेल, गुबलें ल्वापु जुइगु स्वाभाविक ख:। मेल जूबले कर्णाटतयगु चालचलन तिसा वस: जक हे मखु कि राज्यया मुख्य मुख्य कर्मचारीत नापं नेपालय् स्थायी रुपं च्वंव:गु खनेदु। थुपिं मध्ये महाजु व कसजु निगू थर सीदुगु दु। महाजु कर्णाट राजवंशया मंत्रीवर्गयापिं व कसजुपिं लेखा-ध्यक्ष (कायस्थ) ख:। मन्त्रीत महामात्य वा अमात्य धाइगु। महामात्य शब्दया रुपान्तर महाठ व्यवहार जुइगु।

बैसतयगु न्यास: दँया राज्यइलय् संदेशय् बौद्ध धर्मया प्रचार तस्सक जूगुलिं अनया लामातसें नेपा:पाखे वया गुरुङ, स्यार्पा व मुर्मितय्त बौद्ध धर्मया देखा बिल। झिनिगू शताब्दिया अन्ततक नं बिहारय् बौद्ध धर्म म्वाना च्वंगुलिं अनया भिक्षुपिं वया बरामु नांया आग्नेयदेशी जातया छथोयात बौद्ध धर्म बिया बलामि यात। निखेरं बौद्धतसें त्यगुलिं बैस जुजुपिसं थुमित थाय् बी हे माल। थौंकन्हे यें व यलय् दनिगु बहा: छगू निगू तोता, मेगु ब्याक्क बैस जुजुपिनिगु पालय् दयेकूगु खनेदु। थ्व बहा: नेपालि संस्कृयाति प्रतीक जुयाच्वंचवंगु ख:। अन च्वंपिं भिक्षु वा बरेत दार्शनिक व वैद्य नं जुइगु। बौद्ध दर्शनया व्याख्या यायेगु व ब्वंकेगु नापं याइगुलिं थ्व बहालं त्वनेकूया ज्या नं बीगु। वैद्यतसें वास: या ज्या नं याइगुलिं आरोग्यालयया ज्या नं थ्व हे बहालं बीगु। अन हे द्योपि-निगु किपा च्वयेगु व द्यो दयेकेगु ज्या नं याइगुलिं थ्व शिल्पशाला (ज्यास:) या रुपय् नं जुल। थन च्वंपिं भिक्षु, भिक्षुनीत गृहस्थ जुइत पिहां वया उपासक वा उराय् जुया च्वनीगु। तर बहालय् दुने भिक्षु, भिक्षुनी नापं च्वनीगुलिं व्य-भिचार नं जु। तर थुइत छुं अपराधया रुपय् ल्या: मख्या। शत्रुलिसें ल्वाय्त ज्वाब मज्वंसे तंत्रमंत्रय् विश्वास याइगु। थ्व हे थुमिगु नाशया कारण जुल। इ. सं. १३४९ स बंगालया आक्रमणकारी पठानतसें थ्व बहा:ध्वस्त यानाबिल। थुमिगु विश्वासय् च्वना बैस जुजुपिसं नं ल्वाइपिं सेना तया मत। उकिं थुमि लायकु व देग: ब्याक्क भस्म याना आक्रमणकारीत लिहां वन। सनातन धर्मया देग: जुजुपिसं दयेका बिल। बौद्धतय्के शिल्पकला ल्यं दनिगुलि थुमिसं नं तछ्-

यागु चीबहाः व बहाः २०–२५ दँया दुने हे न्हापा थें हे दयेकल । तर चीबहाः व बहाः दसां तंत्रमंत्रय् मनूतय्गु विश्वास तन । बहाःया अवनति शुरु जुल ।

लिपाया मल्लवंशया संस्थापक जुजु स्थितिमल्ल छम्ह बैस सामन्तया दोलाजि (घर जुवाइँ) जुया लिपा नेपाःया अधिपति जुल । थ्वं नं थःत सूर्यवंशी क्षत्री धाइगु । थ्वय्क:नाप वंपि ब्रम्हुत संभवतः सरवरिया खः । बैस मन्त्री वा भारदारतसें स्थितिमल्लयात जुजु यागुलि थ्वय्कलं मन्त्रि वर्गय् बैसतय्त हे तये माल । थ्वय्कःया काय् ज्योतिर्मल्लं थः प्रजायात वर्णविभाग याना ज्या इना ब्यूबले थःगु वंशयात क्षत्री व थः नापं वंपि गुरु पुरोहितयात ब्रम्हू वर्गय् तल । थुगु बखतय् ब्याक्क बैसत नेवाः भाय् ल्हाना नेवाः जुइ धुंकूगु जुल । अय्सां क्षत्रीया चिकथं 'सिंह' शब्द थगु नां नापं स्वाइगु । ज्योतिर्मल्लं थुमित क्षत्री मनासे बैश्ये तल । थ्व खँ न्हासं चुया बैसतसें नं येकल । बैसतय् गुरु–पुरोहित ब्रम्हूतय्त छुथीयात आचाजु (आचार्य) व मेगु थरीयात जोशी धाइगु । थुमित नं ज्योतिर्मल्लं बम्हूले मथ्याकुसेंलि बैश्ये थ्याक वन ।

ज्योतिर्मल्ल व वय्कःया उत्तराधिकारीपिसं उत्तर प्रदेश व विहारं रजपूततय् मचात भिंकेयाना ब्याहा यायेगु नियम दयेकल । थः थ्या पाखें दुपि सन्तानयात 'मल्ल' व मथ्याःपाखें दुपिसन्तानयात 'सिंह' धायेगु नियम दयेकल । बुलुहुँ बुलुहुँ भारदारय् थुपि नं थ्यावन । थुपि भारदारतसें थवंथःजक ब्याहा-वारी व नये त्वने यागुलिं थुमिगु छगू वर्ग हे दया साधारण बैसयाबे च्वन्ह्या वन । भारदारय् थ्याके मफुपिं बैसतसें बनेज्या याना क्वेया वर्गय् च्वना श्रेष्ठ (संस्कृत श्रेष्ठी, हिन्दी सेठ) धायेगु यात । आचाजु व जोशी नं लायकुली पूजा पाठ याइपि च्वेया वर्गय् व मेपि क्वेया बर्गय् दुहां वन । थ्व चलन मल्लकालया समाप्ती कालतक चले जुयाच्वन । खः जा यँ, यल, ख्वप व दोलखा समेत प्यंगु राज्य याना भारदार वर्गय् लापिं बैसतयागु थर पिगूलि अपो दत । तर गोर्खाली भारदारय् पांडे, पन्थ आदी खुगू थर दुगुलि थःत नं इमिसं ६ थरी धका धया क्वेया वर्गया बैसतय्त पाँच थर धैगु अर्थ मदुगु नां बिलं । ब्यवहार आःतक नं छगू प्रकारं चले जुया च्वंगु दु ।

थुपिं लिपाया मल्ल जुजु पिनिगु पालय् बिहारं मैथिल बम्हूँ व बन्जात (ठोकदे) नं वल । थुमिसं नं नेवाःभाय् ल्हाइगु । तर थुमिसं थःत नेवाःधाये मछा ।

थ्व जुल सनातनी बैसतय्गु खँ । आः बौद्ध पाखे स्वये । पठानतसें बहाः ध्वस्त याना बिसेंलि भिक्षु वा बरेत खना मनूत विरक्त जुल । उकिं उगु बहालय् वना गृहस्थत भिक्षु, भिक्षुनी जू मवन । थ्यं पुलयंपि भिक्षु, भिक्षुनी वा बरे, बरेनी (मालानी) या व्यभिचारं बूपिं मचातसे बहाःजासेली ज्योतिर्मल्लं थुमित गृहस्थ याना ब्याहा यायेगु नियम दयेका बिल । अनंलि भिक्षु, भिक्षुनी जुइगु ज्या शिष्य परंपरां तोफिना सन्तान परंपराय् लावन । थुगु हे इलय् बौद्ध जुया च्वंपिं बरे, उराय् ज्यापु आदिया पुरोहितया ज्या यायेत बरेतय्गु दथुं हे छगू वर्ग गुरु भाजु बा गुभाजु वर्ग दत । बरेत पुजारी जक जुया च्वन । थ्व बौद्ध बिहारय् भिक्षु जुइत बैस व ज्यापुतय् नापनापं सँय्, गु ङ (फइ), स्यार्पा व मुर्मित नं वया च्वनीगु जुल । उकिं थुपिं व्याक्क ल्वाकज्याना दुपिं गुभाजु, बरे व उराय्तय्गु रङ्गरुपय् छुं भचा मंगोलक लक्षण खनेदु । थुलिया भरय् छुं विदेशी च्वमितसें व्याक्क नेवाःतय्त मङ्गोलक धायेगु यात । थ्व इमिगु तःधंगु भ्रम खः ।

गुभाजु व बरेत गृहस्थ जूसां थुमिगु बहाः मंका धन हे जुया च्वंगु खः । परदेशीत वया थ्व बहालय् च्वनीबले काइगु किरायया नां नं 'बहाल' जुल । तर वंगु सच्छि दँया दुने थ्व बहाः व्याक्क अन च्वंपिं गुभाजु व बरेतसें थःगु सम्पति याना इना काल । चीबाहाः जक मंका जुया च्वन । पिने न्ह्याःगु देशय् वंसां थ्व हे बहालय् मवसें गुभाजु वा बरेया बरेछुइगु संस्कार जुइ मखुगुलिं याना धार्मिक केन्द्रया रूपय् थ्व बहाः ल्यना च्वन। आः थन न ब्वनेगु, ब्वंकेगु ज्या जू, न वासःया, न शिल्पकलाया हे । तर थुपिं बौद्धतय्के थःगु धर्मय् तस्सकं भक्ति दु । तःमिपिं बञ्जातसें धार्मिक सेवाया निम्ति गुलि ततःधंगु दान या, उलि सनातनीतसें मया ।

समुद्र थ्यंक कीर्ति पता ब्वय्रेका धका धाइपिं लिच्छवि[२९] बा ज्यापुतय्गु अवस्था थुंदि मल्ल जुजु पिनिगु पालय् नं भचा हे मभिन । ज्योतिर्मल्लं थुमित शुद्रय् तया व्यूगु जुल । क्वेया दर्जाया शिल्पया ज्या याइपिं माली, चित्रकार (गथु, पुं) नौ, नकमि आदियात ज्यापुयाबे क्वे लाका बिल । थ्व ब्यवस्था थौतकं चले जुया च्वन ।

---

२९. आसागर प्रथित शुभ्र यशोध्वजानां राज्ञां कुलाब्बर शशी भुर्विलिच्छविनाम् (यले च्वंगु नरेन्द्र देवया ६४५ या शिलापत्रं)

मल्लत सिधसेंलि श्री ५ पृथ्वीनारायण शाहं व वयकःया उत्तराधिकारीपिसं नेवाःतय्‌त सेनाय्‌ भर्ना मयायेगु नियम यागुलि क्षत्री धका दावा याइपिं ६ थरी बैंतससें ज्या मदया निराश जुल । तर निजामति ज्याय्‌ कायेगु नियम दुगुलि सिगलिलां निसें महाकालीतकया पहाड व तराईया अदालतय्‌ स्मेत वने खंगुलि सैनिक बृत्ति मदुसां मदयात । काठमाडौं (यें) राजधानी जूगुलि राज्य भरया धन थन मुना बनेज्या आपालं बढेजुल । थ्व ज्या याइपिं श्रेष्ठ-बैंसत व बरे उराय्‌तसें नं तःमि जुइगु मौका दत । परन्तु इ. सं. १७४० निसें भारतीय मारवाडी व बनियांतसें थातं च्वना येँ बनेज्या यायेगु अधिकार कासेंलि थुमिसं भारतपाखें वैगु मालया ब्यापार थःगु ल्हाती लाकल । सँदेलिसे जुइगु बनेज्या जक बरे उराय्‌तय्‌गु ल्हातय्‌ ल्यन । इ. सं. १९४० निसें छुम्बिया लँ चासेंलि यँ पाखें ल्हासा ब्यापारी माल वये वने दिना थ्व ब्यापार नं तोफित । उकिं मारवाडी व वनियाँतय्‌त थुपिं श्रेष्ठ व उराय्‌तसें लिलाके मफया इमि बञ्जाः (एजेन्ट) थें जुया च्वन । अय्‌सां ६ थरी सिबे थुपिं उन्नत अवस्थाय्‌ लानाच्वंगु खनेदु ।

शाहवंश व राणातय्‌गु स्मेत शासन व्यवस्था फौंजी ढङ्गयागु जुगुलि कृषकवर्गया ज्यासुत अगो चुसेजुया न्हियंन्हि कंगाल जुया वना च्वंगु दु । इ. सं. १८१६ स अंग्रेज राजदूत यँ वया च्वंसेलि बेलायती ढङ्गयागु छेँ दयेकूगुलि याना वास्तुकलाया कमितसें यक्को ज्या याये खना थःगु अवस्था उन्नत याना च्वंगु दु । शासकवर्गं बेलाइती मूर्ति व किपातय्‌गु आदर याना नेपालय्‌ दयेकीगु मूर्ति व किपातय्‌गु अनादर याना ब्यूगुलि उराय व पुंतय्‌के दुगु थुपिं निगू ज्याया तःधंगु दुर्दशा जुया च्वंगु दु । श्री बल बाहूं नेपालं थुपिं निगू कलायात सँदे व चीन यंकूबले कुबलैखां थें जाम्ह तःधंम्ह बाच्छानं वइत बडो आदर याना थःगु शिल्पशालाया नायो याना बिल । थौं व हे कलायागु थज्यागु दुर्दशा खना सु नेपाःमिया नुगःमख्वइ ?

५. नेवाः भाय्‌, नेवाःतय्‌के च्वंगु बैंगुन व गुन

आग्नेयदेशी भाषाय्‌ प्रसार जुइगु गुन मदु। थ्व भाय्‌ ल्हाइपिं मगः,गुरुङ आदि थःगु दे तोता मेथाय्‌ वनी बले छगू निगू पुस्ता लिपा हे थःगु भाय्‌ लोमंकी । थ्व खँय्‌ सत्तिगु उदाहरण रुमजाटारया गुरुङतय्‌गु दु । थुपिं लमजुङ बा कास्की वया थन च्वंगु निसःदँ मदुनि । थुलि म्हो इलय्‌ हे थुमिसं थःगु भाय्‌ लोमंके धुंकल । थ्व कमजोरी नेवाः भासय्‌ नं दु । नेपाःगाः, वया पूर्व

पाखेया भौंत आदि न्ह्यगू गां व दोलखा मूळें जुया च्वंगुलि अन नेवा:भाय् ल्हाना च्वन । थ्व भाय्यात राष्ट्र भाषा यायेत मल्ल जुजुपिसं साहित्य व शिला-पत्र स्मेत थ्व भाषां च्वका नेपाल भाषा धका नां छुत । तर परवतिया भाषाय् प्रसार जुइगु गुन दुगुलि थुकि तोधूगुलि येथा जुजु प्रतापमल्लं इ. सं १६६९ या रानीपुखूया शिलालेखय् थ्व हे भाय् छ्यगु खः । झिन्हय्गूगु शताब्दी छुं भचा नेवा:त गोर्खाय् च्वँवंगु जुल । इमिसं थ:गु भाय् एकदम लोमंका परवतिया भाय्-यात माँभाय् नाल । इ. सं. १७६९ निसें १९०५ तक छुं नेवा:त नेपा:गालं पितिगु जुल । थुपिं पोखरा, धनकुटा, डोटी आदि थासय् च्वंवन । थुमिसं नं थ:गु भाय् लोमंके धुंकल बा लोमंकेत तयार जुइधुंकल । लिपा थ: खुसि पिनें च्वँवंपिनिगु नं थ्व हे पहः ।

तर थ्व भाषाय् ख्वपया जुजुपिसं आपालं प्याखं च्वया पुलांगु नृत्य कला व रागयात रक्षायाना त:गु दु । परतिया भाय्या दकसिबे पुलांगु नमुना नं थुपिं प्याखनय् दु । उकिं थ्व भाय्यात उद्धार यात धा:सा जक हे नेपाली संस्कृतिया नृत्यकला, रागविद्या, गानविद्या उद्धार जुइ फइ । तर आर्य भाषाया न्हूगु शब्दं जायेका न्हूगु साहित्य तयार यात धा:सा थ्व भाय्यात कुठाराघात जुइ, उद्धार जुइ मखु । उकिं नेपाली विद्धानपिसं थ्व भाय्या दतले पुलांगु शब्द व व्याकर-णया नियम माला पुलांगु थासाय् थानावं यंकल धा:सा राष्ट्रिय सम्पत्तिया उद्धार जुइगु आस दु ।

आर्य व आग्नेयदेशी नस्ल मुना दुगु थौंकन्हेया ७० लख नेपाली जनताय् स्वंगू लख नेवा:त दु । उकि मध्ये निगू लखति थ:गु मूळें दु । थुपिं आर्य नस्लया ख:सां आग्नेयदेशी भाषा नस्लया नातां आर्य जनता नाप भाय्या नातां आग्नेय जनतालिसे सम्बन्ध स्वाना निगू नस्लयात स्वायेगुली चुकूया ज्या ब्यूगु दु । थुमिके छगू त:धंगु गुन दु-नागरि-कता । थ्व गुनं याना थुपिं थवंथः छपा जुया च्वंगु दु। इपिं थवंथ: मिले जुया च्वनी यो, ब्याग ब्याग मखु । शहरय् जुइमा बा गामय् छखाछें स्वाक्क हे मेगु छें दनी । तर थ्व गुनं छगू बेगुन नं थुमिके दत । थुपिं मेथाय् वना चाहिले मफु । पहाड बा तराईले हाकिम जुया वनीपिं बा ब्यापार यावनीपिं नेवा:त थ:गु अड्डा अदालत बा बजारं तापाक आपा मवं । मेगु जात च्वंगु गांया क्वथ्यंक वना हाल-चाल सीकेगु इच्छा थुमि साप हे म्हो । तर थौंकन्हे थ्व बेगुन तनावं वंगु दु ।

नेवाःत मध्ये मुख्य जुया च्वंपि ६ थरी बैसतय्‌के तःधंछू अपोगुलि थवंथः ब्याहाबारी व नये त्वनेगुली नं नातिकुति याइगु । थुमि जातपातया क्रम नं स्वाःहाने थें च्वे क्वे ला । सरकारी नोकरीया वृत्ति कया तःगुलि सरकारया बा च्वेया हाकिमया दवाबं मखुगु व्यवहार यायेगु बानी थुमिके दु । सूदखोरी व जुवाःखोरी नापं यासां तडक भडकं फायें फुई याना च्वनीगुलि पांचथरी श्रेष्ठत तःमि मजू । पांचथरीत बनेज्या याइपि जूगुलि विश्वास बदेयायेत व्यवहारय्‌ इमान्दारीया अपो बिचाःया । बौद्धत भ्रन इमान्दार जू । लुँ वहःया ज्या याइपि बरेतय्‌त छुँ लिखत मकासे हे दोलंदोया माल व्यूसां मकया गुलसं धाइ मखु । शिल्पया ज्या याइपि उराय्‌तयके नं बेईमानी आपालं ह्मो । तर म्यादया दुने ज्या सिमधयेकेगु छगू मभिंगु बानी दु । बुँइ ज्या याइपि ज्यापुत ला भ्रन हे ईमान्दार, सोझ। व मेहनती । थुमिके सह यायेगु बानी दु । थूमि मिसात नं ईमान्दार । चीमि जुया मेपिनिगु छेँय्‌ भ्वालि च्वना मन स्यंकूपि कथित बाहेक मेपि कथितय्‌के व्यभिचारया नँ हे खने मदु । मेहनति नं भाःतति हे जू ।

नेपाःपा प्राचीन मूल संस्कृति

सभ्यता व संस्कृति अलग्ग खःसां सभ्यताया सारं संस्कृतिया निर्माण जुजु वनीगु जूगुलिं निगुली नित्य सम्बन्ध दया च्वनी। मनू जाती सहयोगया भावना ब्वलना समाजया निर्माण प्रारम्भ जुसेंलि सामाजिक नियम थीर यायेत सभा च्वनी। सभाया नियम कथं च्वनीगु समाज सभ्य धाइ। सभ्य समाजय् दुगु गुनया नां सभ्यता खः। संसारय् सकभनं सभ्यताया उत्थान छगू हे इलय् जूगु मखु। गनं च्यादो भिदो दँ पुलांगु संस्कृतिया चिन्हः लुया वगुलिं अन उलि हे न्हापा सभ्यताया उत्थान जूगु व गनं गनं थौं नं मनूतय् बथां जंगली अवस्थाय् लाना च्वंगुलिं सभ्यतां तापाक्क च्वंगु खनेदु। दृष्टान्त कथं नेपाःहे छगू संग्रहालय जुयाच्वंगु दु। थन आपा पुलांगु सांस्कृतिक चि लुया मवो। अयसां २५०० दँ न्ह्योनिसेंया कलात्मक चि लुया वो। मेपाखे थ्व हे नेपालय् अर्धसभ्य अवस्थाय् च्वना च्वंपिं चेपाङ, राउले आदि व बिलकुल असभ्य अवस्थाय् च्वना च्वंपिं राजी, कुशुण्डा आदि नं दु।

संस्कृतिया चि ललितकला अथवा साहित्यकलाय् अंकित जुया च्वनी। सिन्धु खुसिया गालय् उत्थान जूगु सिन्धु सभ्यताया चि, बास्तुकला व मूर्तिकलाया रुपय् लुया वोगु दु। अन हे साहित्य कलाया चि कथं मुद्राय् व मेथाय् नं अत्यल्प मात्राय् उगु ईःया आखः लुया वोसां ब्वने मफुनि। थ्व अनार्य संस्कृतियात संहार यापिं भारतीय आर्यत ललितकला मस्यूपिं जूगुलिं इमिसं साहित्यय् हे थःगु संस्कृति तोता वंगु दु। इमिसं निम्ति संस्कृत भाषाय् शिपालुया अर्थय् 'कुशल' व 'प्रबीण' शब्द प्रयोग जुया च्वंगु दु। आर्यतसें शिल्पकला जुक्वो अनार्य शूद्रया जिम्माय् तोता ब्यूगुलिं यज्ञ-योगादी कुशया बस्तु दयेकेगु व बिनोदया निम्ति बीणा थायेगु ज्याय् इपिं शिपालु जूगुलिं, शिपालुया अर्थ हे थुपिं निगु शब्द लिपा ब्यवहार जूगु खनेदु। 'शिपालु' शब्द खश भाषाया जूगुलिं व थुकिया सम्बन्ध 'शिल्प' नाप खने दुगुलिं 'खश' आर्यत शिल्पकार जूगु खनेदु। भारतीय

आर्य व खश आर्यया थ्व सांस्कृतिक भिन्नता ध्यान बी जोग्य जू ।

वर्तमान इलय् सिगलेला पहाड व मेची खुसिं पश्चिमपाखे महाकाली तकया हिमाल, पहाड व तराई समेत जाना नेपाःजुल । थ्व नेपाःया जनताय् किरांत व बृजी (बाजी) नं थ्या । खश व बृजी आर्य जातिया जुया नं आपालं पागु कचाय् लागुलिं थुमिगु सभ्यता व संस्कृति ल्वाकज्याना नेपाली सभ्यता व संस्कृति जूगु चर्चा क्वय् याये ।

बर्तमान युगय् थनि निसः दँ न्ह्यो गोरखाय् किरात जातीया मगः व गुरुङ्याल मिलग्याना आर्य जातिया खशतसें गुगु न्हूगु सभ्यता व संस्कृतिया उत्थान यात, थ्वैत गोरखा संस्कृती धका नां छुये उचित, तर थुगु सैनिक संस्कृति गोरखां पश्चिमपाखे लमजुङ–तनहुँनं प्यूठान तकया प्रदेशया खश, गुरुङ व मगःत नं मिलेजूगु व गुबलें गुबलें पूर्वपाखेया खम्बू व लिम्बु नं मिलय् जुइगुलिं गोरखा धंगु प्रान्तीय नां छुइ उचित मजूगुलिं 'गुर्खा' धंगु अंग्रेजी नां चलय्याये उचित खनेदु । आः थ्व सैनिक जातिया केन्द्रस्थल गोर्खा मजुसे पोखरा जुवोगु दु । थौं-कन्हय् सभ्य संसारय् नेपाली जनताया प्रतिनिधित्व याइगु थ्वंहे जुल । लुमंके माःगु खँ थ्व खः कि गुर्खा जाति नेपालीया दुनेला; गुर्खाया दुने नेपाली मन्ह्यों। श्री ५ पृथ्वीनारायण शाहया नेतृत्वय् गुर्खा जाति उगु बखतया नेपाली (नेवाः) यात त्याका न्हूगु राज्य दयेकूसां थ्व नेपाली जातिया ललितकलात्मक सभ्यता व संस्कृतिलिसे बुना काठमाडौं राजधानी याना थःहे नेपाली जुल । थुकथं गुर्खा तय्गु सांस्कृतिक पराजय व नेपालीया सांस्कृतिक बिजयं दुगु थ्व नेपाली राष्ट्र ८४ लाखया आवादी जुया संसारय् नां चलय् जूगु दु । थ्व आधुनिक नेपाली सभ्यता व संस्कृतिया बिषय खः । नेपाःया प्राचीन मूल संस्कृतिया अन्वेषण यायेगु थ्व लेखया मुख्य उद्देश्य खः ।

नेपालय् सभ्यताया आरम्भ इ. सं. या लिबे न्हय्सः च्यासः दँ न्ह्यो निसें जूगु अनुमान या । थुबले निसें नेपालय् बौद्ध व शैव तान्त्रिक सम्प्रदायया उत्थान मजूतलेया अन्दाजी भिस्वसः दँया समय प्राचीन काल धाइ । व प्राचीन कालया मूल संस्कृति अन्वेषण यायेत भगवान गौतम बुद्ध व मौर्य जुजु अशोकया ईःया संस्कृत साहित्यया अन्वेषण छखेपाखे व मेपाखे मध्य युगया अन्त्य तक खशत सखिका लेकंनिसें पूर्वपाखे वना च्वने मफया किरात जातिया जक निवास जूगुलिं थ्व जातिया भाषा व सामाजिक प्रथा आदिया नं अन्वेषण याये मागु दु । मध्य युगय् युवान च्वाङ्गया भ्रमण बृतान्त कथं सिंपलेलानिसें कया सखिका लेक

तक्या किरांत देश नेपाःया दुने थ्याकोगु व थ्व देय्‌या मध्य भागय् बाग्मती खुसिया फुसय् च्वंगु गालय् नेपाःया केन्द्रस्थल जुया च्वंगु खनेदु । थ्व केन्द्रस्थ–लय् गौतमबुद्ध व अशोकया बखतया गुगु मूल संस्कृति ल्‌या वो, वैत हे नेपाःया मूल संस्कृति धाये मागु खनेदु । थ्व केन्द्रस्थल दुगु गालय् दुपिं नेवाः जाति, प्राचीन कालंनिसें च्वना च्वपिं खः धैगु प्रमाण आपालं दु । थ्व जाती खनेदुगु जातपात व छुवाछुतया भेदभाव, भारतीय आर्य सभ्यताया लक्षण खः धैगुली सन्देह मदु । नेवाः जातिया जनताया थौंया रंग रुप व मध्य युगय् ल्‌या वोगु मनूया मूर्ति अंकित न्ह्या नक्साय् नं आर्य–लक्षण खनेदु । तर नेपाल भाषा आर्य भाषा वर्गया मखु, किरांत भाषा वर्गया खः। अथे ला ग्रियर्सन आदि भाषा-विज्ञपिसं नेपाल भाषायात सँय् भाय्‌या भ्कोलय् तया तःगु दु । खुगूगुः शताब्दी–या आखीरय् कुति व केरुङपाखें संदेशय् वयेवने यासेंलि सँय् भाय्‌या प्रभाव अप्वो लाना नेपाल भाषा नं सँय् भाय्‌या ब्याकरणया थासय् थन जुई । तर प्राचीन युगय् इतिहास कालं न्ह्यो आसामपाखें सँय्‌तय् छुं दल वया च्यापुगुंया किरात जाती दुबिना वंगु लक्षण गनेदु । अयसां लिम्बु, खम्बू व थामि आदिया भाषाय् इपिं सँय्‌तसें छुं प्रभाव लाके मफया किरांत भाषाया मुख्य लक्षण सार्वनामिक रुप दया च्वंगुलिं प्राचीन युगया नेपाल भाषाय् सँय् भाय्‌या प्रभाव लाइगु नं सम्भव मजू ।

थुकथं वर्तमान समयया व मध्य युगया नेवाः जातिया रंग रुपय् आर्य-लक्षण दुगु व भाषाय् किरांत लक्षण खने दुगु साप हे ज्यामछिगु समस्या खः । थुकिया समाधान निगू कथं जुइफु —

(१) नेवाःत न्हापा किरात जातिया खः, थःगु भाषा हीका आर्य जुल; अथवा

(२) नेवाः आर्य जातिया खः, लिपा थःगु भाषा तोता किरात भाषा ज्वन ।

थुपिं निगू तर्कय् न्हापांया असंभव, निगूगु संभव जू । इतिहासं मं ई. स. १०० या आसपासय् उत्तर बिहारं लिच्छवीत वया किरांततयत हट्य्‌याना इमिगु राज्यय् अधिकार यागु खनेदुगुलिं किरातयात हट्य्‌यागु खनेदु । लिच्छवीत वृजी जातिया भारतीय आर्य खः । थुमिसं किरांततय् राजपाट कासेंलि थुमित बुलुहुं बुलुहुं बाग्मतीया फुसेच्वंगु गालं चीका इमिगु भाषा व सभ्यता मापं कासेंलि आर्य्य जातिया खँल्हाबल्हाया भाषा किरातवर्गया जूवोगु प्रष्ट जू । थ्व खँ नेपाल, नेपार व न्यापा शब्दया ब्युत्पत्ति प्रष्ट जू ।

'नेपाल' शब्द दकसिबे न्हापां मौर्य्य जुजु चन्द्रगुप्तया मंत्री कौटील्यं इसवी संबत्‌याबे स्वसः दँ ति न्ह्यो च्वगु अर्थशास्त्रय्‌ खु। उगु बखतया बिहारया मागधी भाषाय्‌ 'र' या पल्सा 'ल' नोवायेगु नियम दुगुलि मगधया राजधानी पाटलीपुत्रय्‌ च्वगु अर्थशास्त्रय्‌ मागधी उच्चारण कथं 'नेपार' या पल्सा 'नेपाल' च्वगु स्थानीय भाषाय्‌ नेपारया नेवार' जूगु व पितंपिं नेवाःत सुमि (तामाङ) लिसे ल्वाकज्या वंसेंलि उच्चारणया-भेदं 'न्यार्वा' धागु खनेदु।

आः सीदत कि प्राचीनतम नेपाःया क्षेत्र तःधं मजू। नेवारतय्‌गु आवादि दुगु वर्तमान नेपाःगाः व वया पूर्व पाखेया चिधंगु क्षेत्र थुकी थ्या। थ्व प्राचीनतम नेपाःया मूल निवासी नेपार नांया किरांति जातिया छगू चिधंगु कचा दुगु खः। थ्व कचाया सभ्यता कालय्‌ खने दुगु संस्कृतियात हे नेपाःया प्राचीन मूल संस्कृति मानय्‌याये फु। सखिका लेकं निसें कया सिह्‌बेला तकया किरांत जातिया आबादी न्हापां सभ्यताया उत्थान गथे जुल धैगु न्ह्यसः बिचाः याये बह्‌ जू। सभ्यताया उत्थानया निम्ति न्हापां छगू सभ्य जातिलिसे सम्पर्क जुइ मा। निगूगु, आर्थिक उत्पादनया प्राकृतिक साधन दयेमा। उत्तर भारतय्‌ आर्यत वया आवाद जुया सभ्यताया प्रसार यागु दोलंदो दँ तकं थ्व सभ्यताया जः थ्व गालय्‌ जक मखु, च्वापुगुया पूर्व भागया पहाड खण्डय्‌ नं नं थ्यंगु खने मदु। महाभारतया प्रसिद्ध जुद्ध जूगु प्यसः न्यासः दँ लिपा उत्तर भारतय्‌ आपालं जनपद राज्य थापना जूबले उत्तर बिहारय्‌ बृजी व मल्ल नांया निगू प्रजातंत्र-राज्य थापना जूगु खनेदु। थुमिसं हे महाभारतया गुंनिसें दक्षिणपाखेया हिमालयया तराईलय्‌ च्वंपिं किरांत वर्गया थारू जातियात आर्य सभ्यताया शिक्षा बिसेंलि थुपिं थारूतसें आर्य सभ्यता ग्रहण याना आर्य भाषा नालाकागु खनेदु। थुपिं हे थारू वर्गया चाया थलबल दयेकेगु ज्या याइपिं कुम्हाः व न्या लायेगु ज्या याइपिं दनुवाःत न्हापां गण्डकिया सिथं सिथं महाभारत पहाड पुला पाहाड दुने वना नेपाः गाःया पश्चिमोत्तरपाखे आवाद जुल। लिपा कमला खुसिया सिथं सिंधुलि भांज्याङ पुला सुनकोशीया सिथय्‌ व थ्व गाःया पूर्व भागय्‌ तथा बाग्मती सिथं दुहां वना गाःया दक्षिण भागय्‌ नापं वया आवाद जुसेंलि थुमिसं हे दकसिबे न्हापां नेपालय्‌ आर्य सभ्यताया जः हगु खनेदु। कुम्हाः व दनुवाः तय्‌गु सहवासं नेवारत नं बृजीतय्‌गु देशय्‌ व मागधय्‌ वना सभ्यताया शिक्षा कया वोगुलि थुगु बखतंनिसें थुमिसं सभ्यताया न्हापांगु ल्वाथलय्‌ पदार्पण यागु खनेदु। थ्व अन्दाजि ईसबी संबतयाबे न्ह्यसः न्यासः दँ न्हापाया घटना खः।

नेवाःत सभ्यताया त्वाथलय् गया नं न्हापां बुंज्यापाखे ल्यूगु खने मवु । पशुपालक जुया हे च्वनाच्वंगु खनेदु । थुमि मुख्य पशु भ्याय्‌चा खनेदु । शायद, सा मदु जुइ । संभवत आर्य सभ्यताया जः लाये न्ह्यो थुपिं पशु लहीगु अवस्थाय् थ्यंगु जुइ । महात्माबुद्धया निर्वाण जुइ छुं दँ न्ह्यो कपिलबस्तुई च्वंपिं शाक्य-तय्‌त कोशलया जुजु बिड्डवं संहार यासेंलि शरणार्थी शाक्यत नेपालय् वोगु खः। इमिगु हालचाल सीकेत बुद्धं थः प्रमुख शिष्य आनन्दयात नेपाः छ्वया हवले वय्‌कलं नेपालय् बिज्याना इमि व्यापार चलय् जुया च्वंगु खन, अले ऊनी न्या-वोपिं व्यापारीतलिसे हे लिहाँ नं बिज्यात । थ्व खँ 'सर्वास्तिवाद विनय संग्रह' धैगु संस्कृत ग्रन्थय् च्वया तगुलिं घटना-कालयाबे आपालं शताब्दी लिपा च्वगु खने दसां थुकिया पुष्टि कौटिल्यया अर्थशास्त्रं नं जूगु दु । थूकी नेपालं मगधया राजधानी पाटलीपुत्रय् मी यंकीगु बस्तुई आपालं प्रकारया ऊनी कापया चर्चा याना तःगु दु । उकी हे 'भिङ्गिसी' नांया च्यापाटा दुगु वा मप्याइगु हाकुगु घूम राढीया चर्चा याना तःगु दु । थुकिं प्राचीन नेपार बा नेपालीत भ्याय्‌चा लहिना ऊनया का निला रंगय्‌याना काप थाइगु धैगु खँ नं प्रष्ट जू । महात्माबुद्धया जीवन-काल तक नापं च्वंगु बृजी व मल्ल राज्य प्रजातन्त्र जुगुलिं नेपालय् गठन गूगु किरांत राज्य नं प्रजातन्त्र जुइगु स्वभाविक खः । उगु बखतय् राज तन्त्रया गुंजायस हे मदु । इ. सं. प. ४८० पाखे बृजी व मल्ल प्रजातन्त्र राज्य-त मगधया राजतन्त्र राज्यय् मिलय्‌याना कागुलिं थुगु हे बेलंनिसें किरांतया राज तन्त्र जुल जुइ । थुमि धर्म थौंकन्हय्‌या खम्बू बा लिम्बुतय् थें उपासना मूलक जूगु खइ । उगु बखतय् मूर्तिपूजाया नां हे नं भारतय् मदु । भारतीय आर्यतसें अनार्यतय्‌त यज्ञ, योग आदि याके मव्यू । उकिं आर्य धर्म कायेगु ला छखेया खँ, आर्य भाषा नं थुमिसं मनागुलिं लिपा वोपिं बृजी जातीया लिच्छबीतसें नं कि-रांत भाषा काये बाध्य गुल । थुपिं लिच्छबीतसें खालि साहित्यिक भाषाया रुपय् संस्कृति भाषायात काल ।

किरांत जाती, आर्य जाती थें वर्णभेद मदुगुलिं व्याक्क नेपारत समान हे जुल । लिपा लिच्छवीतसें व लिच्छवीं लिपा बैश्य,मल्ल आदि नं बिधवा बिवाह यायेगु व बिवाह सम्बन्ध बिच्छेद यायेगु गुगु अनार्य प्रथा चलय्‌याना तल व थौं तक नं चलय्‌जुया च्वन, व नं थुपिं नेपारतय्‌गु प्रथा परस्परांनिसें चलय् जुया वयाच्वंगु खनेदु । थुपिं निगू भिगु प्रथां हे लिपाया नेवाःतय् बिचय् सामाजिक संगठन बल्लाना वोगु खनेदु । उकिं प्राचीन नेपाःया मूल संस्कृतिया चि स्वरूप बिधवा-बिवाह व बिबाह बिच्छेद, नेवाःजातीइ थौं तक नं दया वया च्वन ।

प्रकृति थ्व नेपाःगाःया निवासीतय्‌त अनेक प्रकारया आर्थिक सुविधा प्रदान यागु दु। बाग्मती व वया सहायक खुसि गाःया मध्य भाग सिंचित जू। छ्वाखेरं च्वंगु फेदि पिहाँ वोगु क्वःक्वालखं ल्यंगु भाग नं सिचय जू। थौंकन्हय्‌ थें पाखा, पाः उगु बखतय्‌ मदु। खुसि-ब्या थौंयाबे स्वस्व तःया। प्राय न्ह्याथाय्‌ नं व विशेष याना दक्षिण भागय्‌ कंचाया खानी आपालं दुगुलि बुंया निम्ति सा कम मजू। उकि उत्तर बिहार नाप सम्पर्क जुसेंलि नेपारत बुंज्याय्‌ शिपालु जुल। थ्व बुंज्या—कला, चा व ल—फय्‌या भेद भारतीय मैदानया कृषि कला—लिसे पात। थ्व नं नेपाःया प्राचीन मूल संस्कृतिया चिं खः। थ्व गाःया दक्षिण भागय्‌ च्वंगु चन्द्रागिरी व महाभारतया पहाडया दथुइ च्वंगु टिस्टुङ निसें बिहा-वर तकया गुंइ सिजः, नँ, म्हः व टीनया खानी आपालं दुगुलिं बस्तीं २५,३० माइल तापागु थ्व खानी धातु लिकायेगु सौभाग्य प्राप्त जूगुलि गाःया दक्षिण भागया, थौंकन्हय्‌या यल देशय्‌ उबलेनिसें शिल्पकलाया बिकाश जुया वोगुलिं छुंछुं अप्पो शिल्पकला मेथाय्‌ याबे अप्पो दु। थ्व नं प्राचीन मूल संस्कृतिया छगू ल्यं—पुल्यं खः।

थौंकन्हय्‌ यलया गुगु बौद्ध बिहारयात 'यम्पी' धया च्वन, वयात अशोकं दयेकूगु खः धका श्रेष्ठ बाखं चलय्‌ जूगु दु। अशोकं दयेकूगु चैत्य भारतय्‌ गनं मदयेकूनिगु सच्छि दँ न्ह्यो निसें, उगु बखतय्‌ बुद्ध व बोधिसत्वया मूर्ति दयेकेगु कलाया आबिष्कार मजूनिगुलिं, बुद्ध व बोधिसत्वया मूर्ति दुगु थ्व चैत्य अशोकं दयेकेगु असम्भव खः। इ. स. ६४५ या अन हे च्वंगु नरेन्द्र देवया शिलालेखय्‌ 'युप ग्राम' या नां वोगु दु; थ्व हे नांया बिकृत रुप 'यल' थौंकन्हय्‌ पाटन शहरया पर्याय जुया च्वंगु दु। यूप बिहारया छोटकरी रूप 'यम्पी' खनेदु। अशोकं हिमालयया प्रदेशय्‌ बौद्ध धर्म प्रचार यायेया निम्ति मज्झिम आदि धर्मदूत छ्वयाहगु खः। थ्वयापाखें मेपिं अर्ध सभ्य किरांततसें बुद्धया सन्देश मथुया खालि सभ्य जूपिं नेपारतसें जक व शान्तिमय सन्देश ग्रहण याना बौद्ध सम्प्रदायया दीक्षा कायेगु आरम्भ यागु खनेदु। थ्व बौद्ध सम्प्रदाय नं प्राचीन नेपाःया मूल संस्कृतिया छगू महत्वपूर्ण प्रतीक जुइगुली सन्देह मदु।

थुपिं बाहेक किरांत संस्कृतिया मेगु चिं नं पुलांगु नेपाल भाषा साहित्यय्‌ व बँया तलय्‌ दुबिनाच्वंगु खण्डहरय्‌ लुया वंगु संभावना अप्पो दु, तर थ्व अन्वेषणया ज्या यायेगु ईःवया च्वंगु दु। जय नेपाल !

मूलुखाया प्रकाशन

१. झीगु म्ये —मुंह्य क्षेत्रबहादुर कायस्थ
२. रूपा (प्याखं) —स्व० हेमलाल जोशी
३. जुजु सिद्धिनरसिंह मल्लया म्ये पुचः —सं० छत्रबहादुर कायस्थ
४. उपहार (गीतीकाव्य) —छत्रबहादुर कायस्थ
५. नेपाल सम्बत छगू विवेचना —छत्रबहादुर कायस्थ
६. नेपाल भाषाया प्राचीन काव्य व काव्यकार —सं० छत्रबहादुर कायस्थ
७. शिवरात्री पर्वकथा —सं० छत्रबहादुर कायस्थ
८. झीगु म्ये (निगूगु) —सं० छत्रबहादुर कायस्थ
९. बो निभाः (चीबाखं) —भूषण प्रसाद श्रेष्ठ
१०. विदेशी विद्वान व नेपाल भाषा —न्याह्म चवमिया संयुक्त कृतः
११. जि छन्त याकन काये हय् —स्व० भैरव गोपाल —सं० कुमारधर शर्मा 'ज्ञानी'
१२. झीगु म्ये (स्वंगूगु) — सं० छत्रबहादुर कायस्थ
१३. सितु माः (बाखं मुना) — सुन्दरकृष्ण जोशी
१४. नेवाः, नेवाः भाय् व संस्कृति —स्व० बाबुराम आचार्य —अनु. स्वयम्भुलाल श्रेष्ठ
१५. श्री श्री श्री मुद्रा राक्षसकथा —सं० छत्रबहादुर कायस्थ

थाकू:— रत्न प्रिन्टिङ्ग प्रेस, ईखाछें, ललितपुर, फोन नं.